LINDHOLM
RESTAURERING AB
tekniska och antikvariska projektörer

SKÄNDLA SÖRGÅRD

Vård- och underhållsplan

Del 1

Göteborg 2017-03-27
Martin Lindholm
Johanna Lange

DEL 1

INLEDNING **2**

LAGSTIFTNING OCH KULTURHISTORISK VÄRDERING **4**

Byggnadsminnesförklaring *4*

Bevarandeprogrammet för Göteborg *6*

Plan- och bygglagen *7*

HISTORIK **8**

Skändla by *8*

Gården *9*

Byggnaderna *11*

Byggnadshistorik *16*

KÄLLFÖRTECKNING **17**

BILAGOR

Statusbesiktning el
Statusbesiktning VVS

LINDHOLM
RESTAURERING AB

Drottninggatan 29
411 14 GÖTEBORG
031-336 09 40

martin@lindholm-restaurering.se
johanna@lindholm-restaurering.se

www.lindholm-restaurering.se

INLEDNING

Denna vård- och, underhållsplan för Skändla gård är utarbetad av Lindholm Restaurering AB genom Johanna Lange och Martin Lindholm på uppdrag av Higab under nov-dec 2016. Skändla gård är byggnadsminne och byggnadsminnesförklaringen omfattar hela gårdsmiljön med mangårdsbyggnad, ladugård, svinhus och källarvind.

Statusinventering av el- och telesystem är utförd av Christer Andersson, Torslanda Elkonsult och statusbedömning av VVS är utförd av K.M.R. Luftbehandling VVS konsulter.

Introduktion

Skändla by har en lång historia som sannolikt sträcker sig tillbaka till 1100-talet. En omfattande brand 1819 medförde att flera byggnader stod nybyggda då det var dags för enskifte 1826. Därmed förlades skiftena så att det inte blev nödvändigt med utflyttningar från den gamla byplatsen. Denna karaktär av oskiftad by har Skändla fortfarande kvar, även efter laga skifte på 1860- och 70-talen. Skändla Sörgård 2 är den mest välbevarade gårdsanläggningen i byn.

1963 övergick gården i kommunens ägo och 1974-75 genomgick gården en omfattande restaurering vilken bland annat innebar ett försök till återställande av interiören. I samband med detta genomfördes även en uppmätning av mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna. Sedan 1975 är Tuve hembygds- och fornminnesförening gårdens hyresgäst.

2002 byggnadsminnesförklarades byggnaderna och gårdsmiljön. Sedan dess har gården haft ett lagstadgat skydd, både av exteriör och delvis även av interiören. Byggnaderna är generellt välbevarade till exteriören. Invändigt används byggnaderna på olika vis vilket även avspeglas i interiören avseende bevarade original- och äldre detaljer.

Disposition och läsanvisningar

Vård-, underhålls- och skötselplanen är uppdelad i två huvudsakliga delar:
Del 1 innehåller historik och gällande kulturhistorisk värdering, lagstiftning och skyddsbestämmelser.

Del 2 innehåller beskrivning och inventering av omgivningen och gårdsmiljö samt byggnadernas exteriör och interiör. För exteriören finns en underhållsplan med åtgärdsförslag. För interiören finns alternativen underhållsplan med åtgärdsförslag för interiör som omfattas av byggnadsminnets skyddsbestämmelser samt varsamhetsplan med riktlinjer för övrig interiör.

En kulturhistorisk anvisning anger byggnadsdelens eller rummets kulturhistoriska kvaliteter och skyddsstatus samt hur den/det skall hanteras. Byggnadsdelar och rum är också bedömda och färgkodade utifrån Higabs eget system för kulturhistorisk klassning.

Fasaden beskrivs nerifrån och upp medan interiören beskrivs rumsvis. Enklare och likartade rum beskrivs i grupp.

Avslutningsvis innehåller vård- och underhållsplanen besiktningar av el och VVS. Dessa är infogade i slutet som självständiga bilagor från respektive konsult.

Vård- och underhållsplanen för exteriör och interiör finns även sammanställd i tabellform. Dessa sammanställningar skall användas parallellt med underhållsplanen och skall inte ses som självständiga dokument.

Fastighetsuppgifter

Fastighetsbeteckning:	Tuve 3:19
Adress:	Skändla Sörgårdsväg 2
Byggnadsår:	1821
Urspr. användning:	Bondgård
Nuv. användning:	Föreningsverksamhet
Förvaltare:	Higab

LAGSTIFTNING OCH KULTURHISTORISK VÄRDERING

Byggnadsminnesförklaring

Skändla gård förklarades som byggnadsminne den 7 juni 2002 och följande skyddsbestämmelser antogs.

- *Byggnaderna enligt figur 1. No 1-4, får ej rivas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.*

- *Planlösningen enligt figur 2 får inte ändras i byggnad 1. Ingrepp får inte heller göras i byggnadens stomme eller fasta inredning. Ytskikten i kryssmarkerade rum i byggnad 1 får inte ändras utan tillstånd från Länsstyrelsen.*

- *Planlösningen, stommen eller den fasta inredningen i byggnad 2 får inte ändras utan samråd med Länsstyrelsen.*

- *Byggnaderna 1-4 skall underhållas så de inte förfaller. Vård- och underhållsåtgärder skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet skall ske med material och metoder anpassade till byggnadernas egenart.*

- *Skyddsområdet, som på figur 1 nedan avgränsats med streckad linje, får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Området skall hållas i sådant skick att byggnadernas och gårdsmiljöns utseende och karaktär inte förvanskas.*

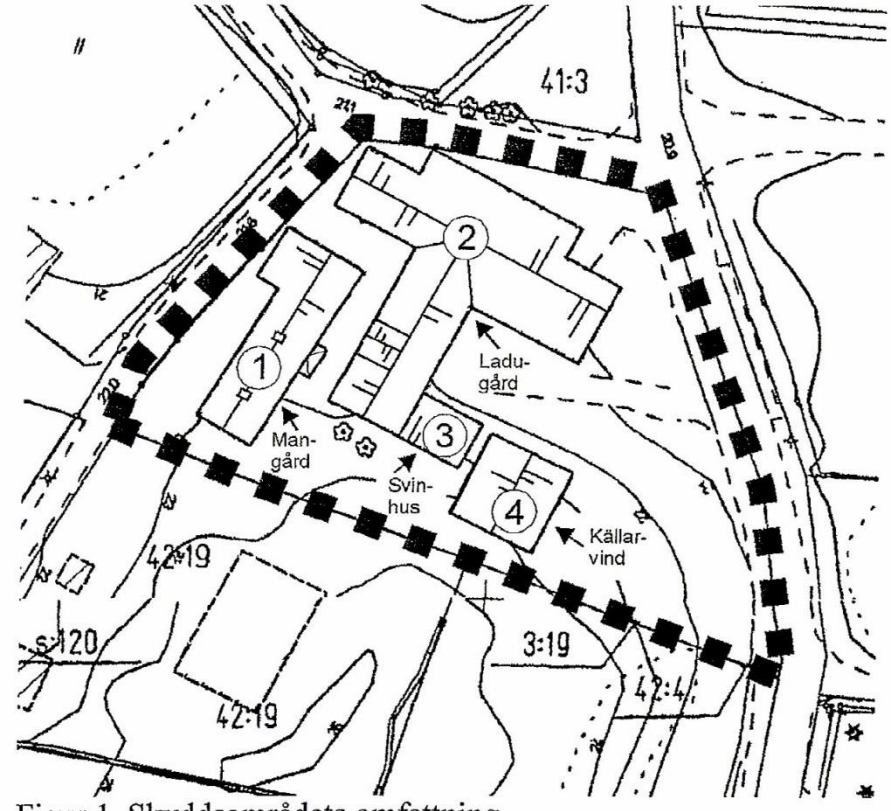

Figur 1, Skyddsområdets omfattning

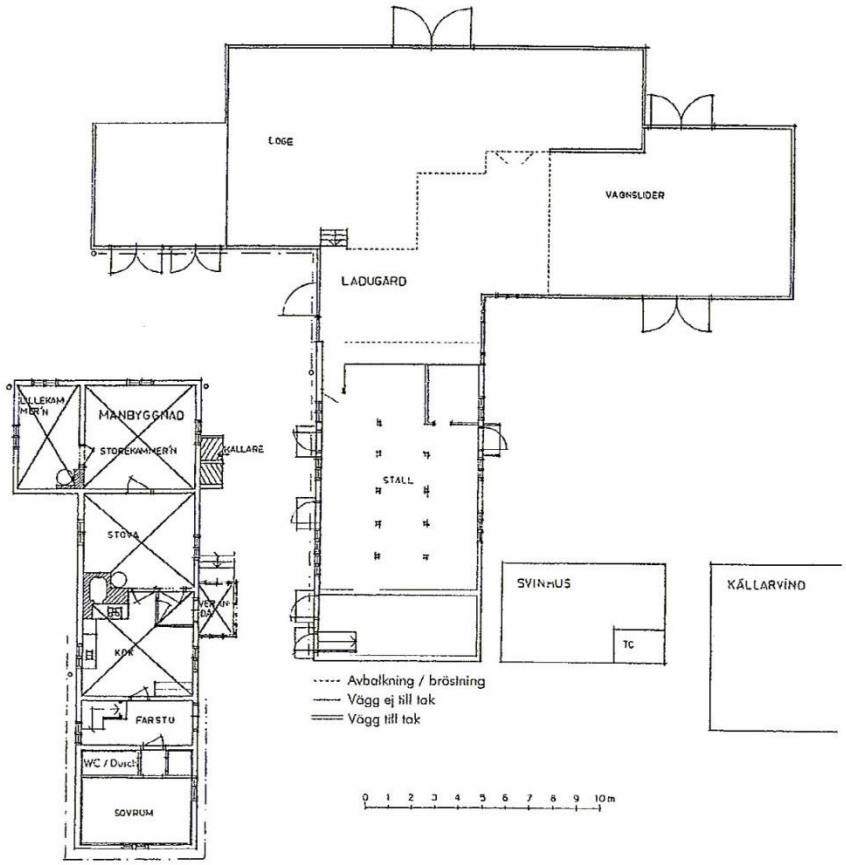

Figur 2, Situationsplan med kryssmarkerade rum

Krav på tillstånd

Skyddsbestämmelsernas utformning styr vilka typer av åtgärder som kräver tillstånd från Länsstyrelsen. I regel krävs alltid tillstånd för att:

- riva, flytta, bygga om eller bygga till
- ändra eller göra ingrepp i stommen
- ändra färgsättning eller ytskikt i exteriören
- göra andra ingrepp i eller ändring av exteriören, t ex byte av tak- och fasadmaterial eller fönster och dörrar
- ändra interiören eller den fasta inredningen
- ändringar inom byggnadsminnets skyddsområde

För att Länsstyrelsen skall kunna fatta korrekta beslut i tillståndsärenden skall ansökan vara tydligt formulerad och välunderbyggd. Ansökan om ändring i skyddade delar skall innehålla motivering med särskilda skäl. I ansökningshandlingarna skall åtgärderna tydligt redovisas och åtföljas av en beskrivning av utförande/konstruktion, byggnadsmaterial och arbetsmetoder.

Bevarandeprogrammet för Göteborg

Skändla Sörgård 2:4 ingår i Göteborgs bevarandeprogram som del av Skändlaområdet Tuve 81: A och 80: C. Miljön omfattar Skändla bebyggelse, Skändlaberget samt Assmundtorp.

Ur bevarandeprogrammet:

Beskrivning
"… Vid en vägkorsning intill bergets sydöstra sluttning ligger Skändla by och härifrån leder två vägar mot norr till Assmundtorp. Marken kring höjdpartiet utnyttjas fortfarande till stor del för jordbruk. Skändla bykärna består idag av två gårdar, Skändla Sörgård 2:4 och 42:14, som ligger på en låg kulle samt ett par gårdar intill kullen i väster. Öster om Tuve kyrkoväg finns 2–3 gårdar bl a Skändla Norgård.
Bykullen är väl synlig från söder/…/ Längs byns infartsväg är Skändla Sörgård 2:4 och en källarvind mycket viktiga inslag.
"Museigården" Skändla Sörgård 2:4 (1) är den mest välbevarade gårdsanläggningen. "

Motivering
"… Bebyggelsen i Skändla by ger tillsammans med det äldre vägsystemet bilden av en oskiftad by. De bevarade byggnaderna representerar olika gårdstyper och Skändla Sörgård 2:4 är ett av de bäst bevarade exemplen på ett kringbyggt gårdskomplex i Göteborgstrakten."

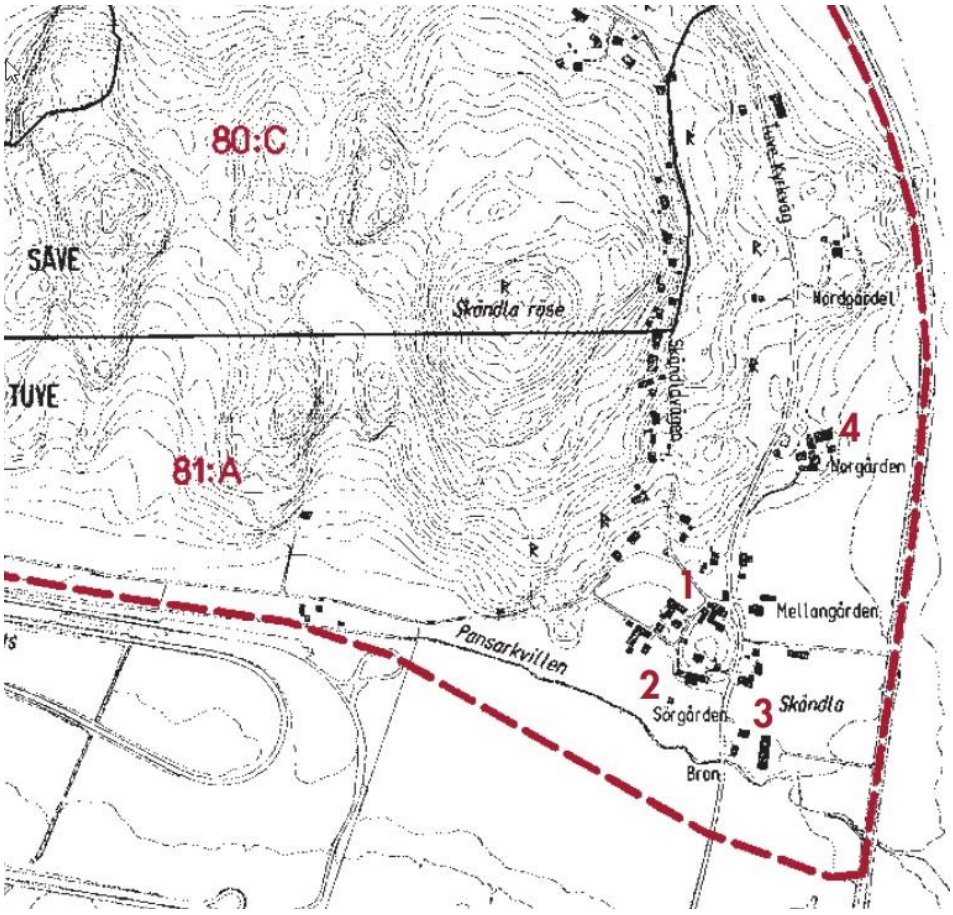

Utsnitt ur karta för bevarandeområde Skändlaområdet 81: A och 80: C. Skändla Sörgård är markerad med 1.(Lönnroth 1999.)

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglovsfrågor regleras i enlighet med Plan- och bygglagen. Särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer skall skyddas från förvanskning. Förvanskningsförbudet gäller såväl exteriör som interiör. Vid underhåll skall åtgärderna anpassas till byggnadens kulturhistoriska värden och ändringar skall utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag.

Ur PBL 8 kap.

13 § *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*
Första stycket ska tillämpas också på
1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7§,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden.

14 § *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.*
Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.
En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2–4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

17 § *Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.*

HISTORIK

Skändla by

Skändla bys historia går sannolikt tillbaka till 1100-talet men omnämns i källorna först under 1300-talet. Ortsnamnet Skändla kommer av fornsvenska ”Skin-hälla” – den berghäll som solen skiner på – vilket syftar på byns läge vid sydöstra sluttningen av det som idag kallas Skändlaberget. De fornlämningar som påträffats här såsom en hällkista från yngre stenåldern, flera bronsåldersrösen och ett vikingatida gravfält vittnar om att byn ligger i en tidigt odlad bygd. När Sverige övertog Tuve på 1200-talet var Skändlaberget del av riksgränsen mot norr.

Storskifteskartan från 1757 visar på hur hemmanen Norgård, Mellangård och Sörgård var uppdelade på flera brukare. Det fanns totalt tio gårdar: fyra Norgårdar, tre mellangårdar och tre Sörgårdar.

En omfattande brand 1819 medförde att flera byggnader stod nybyggda då det var dags för skifte 1826. Därmed förlades skiftena så att det inte blev nödvändigt med utflyttningar från den gamla byplatsen. Denna karaktär av oskiftad by har Skändla fortfarande kvar, även efter laga skifte på 1860- och 70-talen. Skändla Sörgård är den mest välbevarade gårdsanläggningen i byn.

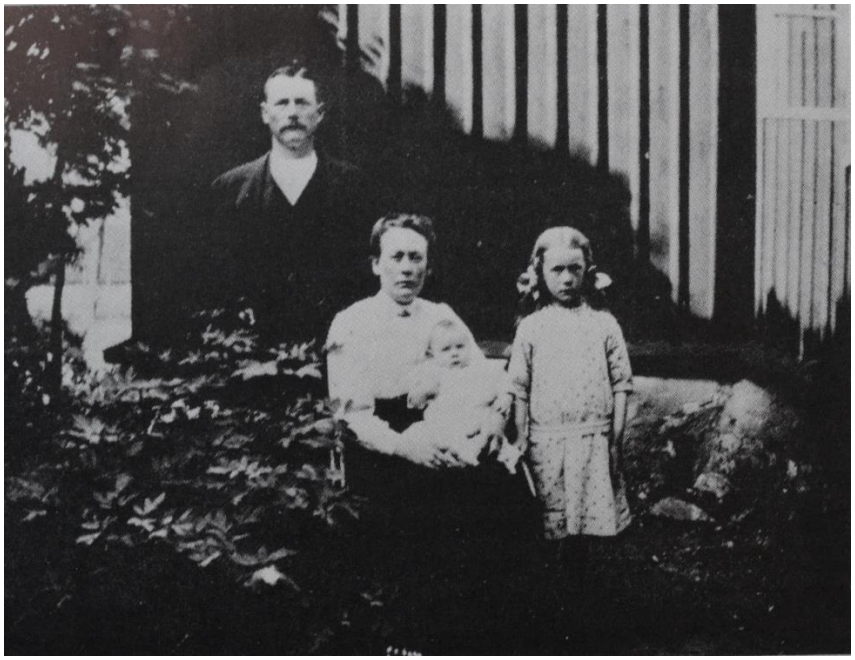

De sista brukarna på Skändla Sörgård var Johan Adolf Andersson (1878–1966) och hans hustru Anette som här ses med sina äldsta barn Elsa och Astrid. Med Johan Adolf Anderssons död bröts sannolikt en minst 250 år lång ägarkontinuitet där gården gått i arv sedan 1700-talets mitt. Med säkerhet hör ägolängden till samma släkt åtminstone sedan 1820-talet. (Söderpalm, 1976)

En bonde plöjer med hästförspänd plog. Bakom dem syns Skändla by. Bilden tagen omkring 1920. (Göteborgs Stadsmuseum)

Gården

År 1757 var Sörgård uppdelad på tre brukare. Vid enskiftet 1826 utgjorde Skändla Sörgård 2:4 en fjärdedels mantal av hemmanet Sörgården. 1842 tillköptes 1/16 av hemmanet Mellangård och arealen blev 34 tunnland. En bouppteckning från 1878 redovisar gårdens utsäde och berättar att man odlade råg, korn, bönor, havre, ärtor och potatis. Kombinationen havre-korn-bönor var typiskt för äldre jordbruk i Göteborgs och Bohus län. På gården fanns vid tiden två hästar, åtta kor, två grisar och tolv hönor. År 1940 hade arealen minskat till 25 tunnland. Bland dessa hade skog planterats på 4 tunnland under tidigt 1900-tal.

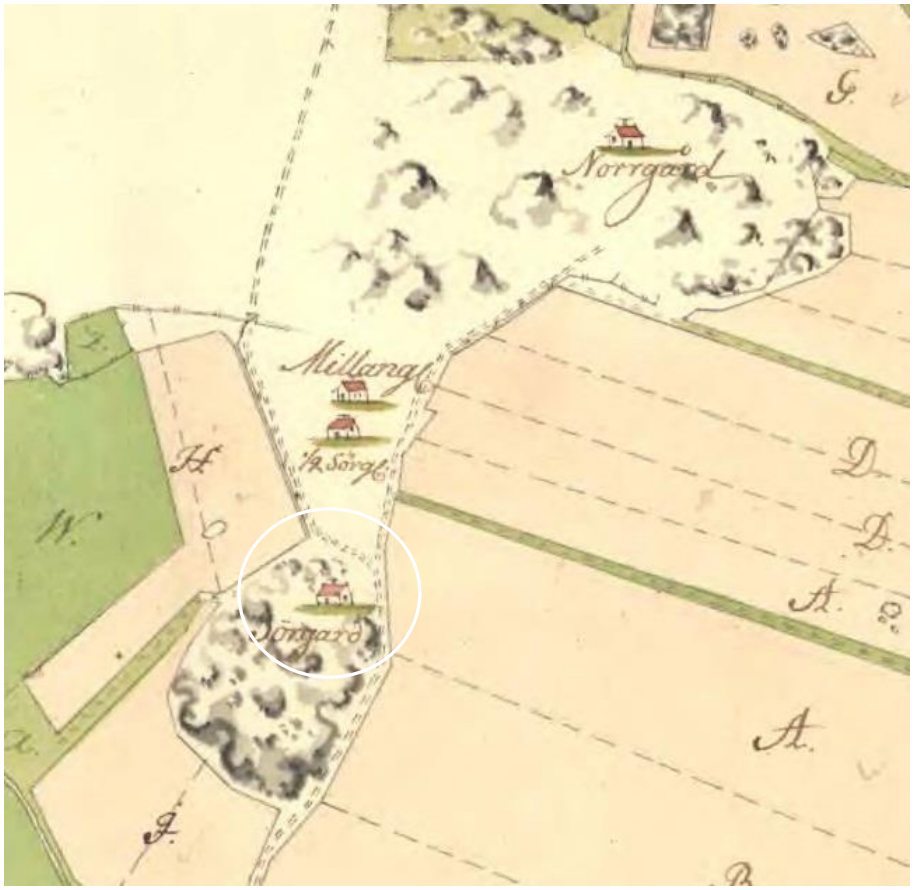

Utsnitt ur storskifteskarta 1757. (Lantmäteristyrelsens arkiv.)

Utsnitt ur enskifteskarta 1826. (Lantmäteristyrelsens arkiv.)

Byggnaderna

Byggnaderna på Skändla Sörgård 2 totalförstördes vid branden 1819. Efter branden upprättades 1821 en ny tomtindelning med en glesare byklunga och Skändla Sörgård återuppfördes. I och med det kan de äldsta partierna av husen dateras som tidigast detta år. På enskifteskartan från 1826 finns manbyggnaden och den äldsta delen av inritade.

Utsnitt ur enskifteskarta 1826. (Lantmäteristyrelsens arkiv.)

Manbyggnaden är i grunden en framkammarstuga med kök, uppvärmd stuga och en framkammare. På vinden fanns två gavelkamrar.

Ladugården byggdes till med vinkelbyggnader i norr under 1800-talets andra hälft och finns synliga på laga skiftes-karta från 1870. Med tillbyggnaderna fick Skändla Sörgård karaktär av den kringbyggda sydsvenska gården som var typisk för trakten vid sekelskiftet 1800. Enligt byggnadskulturen blev gårdsplanen prydligt stenlagd. Svinhuset och den så kallade källarvinden tillkom också under 1800-talets andra hälft. Källarvindar blev mycket vanliga på Hisingens gårdar i takt med att potatisodlingen ökade.

I samband med att Anders Johansson tog över gården 1874 byggdes en lillekammare till i bredd med framkammaren. Anders hade vi köpet förbundit sig att ta hand om den tidigare ägarens, hans morbror Petter Nilssons, syster Christina fram till hennes död. Christina bodde i lillekammaren, som värmdes upp av kakelugnen i gröngult gods som ännu finns kvar. Rökgången till denna är nu borttagen sedan länge.

Utsnitt ur Laga skiftes-karta 1870 (Lantmäterimyndighetens arkiv.)

År 1927 gjordes stora förändringar. Manbyggnaden utökades med långfarstun vid köket och kammaren med skorsten söder om den. Vindstrappan flyttades från köket till den nya farstun och södra gavelkammaren utökades ovan tillbyggnaden och fick därefter värme från nya skorstensmuren. Den extra köksingången i väster sattes igen och den glasade verandan och snickarglädjen tillkom. Trädgården väster om manbyggnaden tillkom under 1930-talet.

År 1963 övergick Skändla Sörgård till kommunens ägo. Jorden brukas sedan dess av en granngårdarna. Den siste brukaren var Johan Adolf Andersson (1878–1966), son till Anders Johansson. Med Johan Anderssons död bröts sannolikt en minst 250 år lång ägarkontinuitet där gården gått i arv sedan 1700-talets mitt. Med säkerhet hör ägolängden till samma släkt åtminstone sedan 1820-talet.

År 1974–75 genomfördes en omfattande renovering av manbyggnaden, bekostad av Fastighetskontoret i samarbete med Göteborgs historiska museum och Tuve hembygds- och fornminnesförening. Renoveringen omfattade bland annat byte av fotbrädor samt träpanelens nedre partier, lagning av sockel och att en ny källartrappsinklädnad med nya luckor gjordes. Murstocken revs i den 1927 år tillbyggda delen. Elvärme installerades i samtliga rum. För att manbyggnaden i framtiden skulle kunna fungera som bostad inreddes dusch och toalett i den 1927 år tillbyggda delen av södra gavelrummet. Ekonomihusen renoverades tidigt 1980-tal. Omkring denna tid revs källarvindens överbyggnad och en ny återuppfördes.

Johan Adolf Anderssons fem döttrar, födda mellan 1907 och 1925, hade mycket att säga till om vid återställandet av interiören. Föremålen härrör från Hisingen eller södra Bohuslän och deponerades av Historiska museet. *(Söderpalm, 1976)*

Mangårdsbyggnaden 1967. (Göteborgs Stadsmuseum)

Ladugården 1967. (Göteborgs Stadsmuseum)

Svinhuset, mitt i bild, 1967. (Göteborgs Stadsmuseum)

Källarvinden innan överbyggnaden revs 1967. (Göteborgs Stadsmuseum)

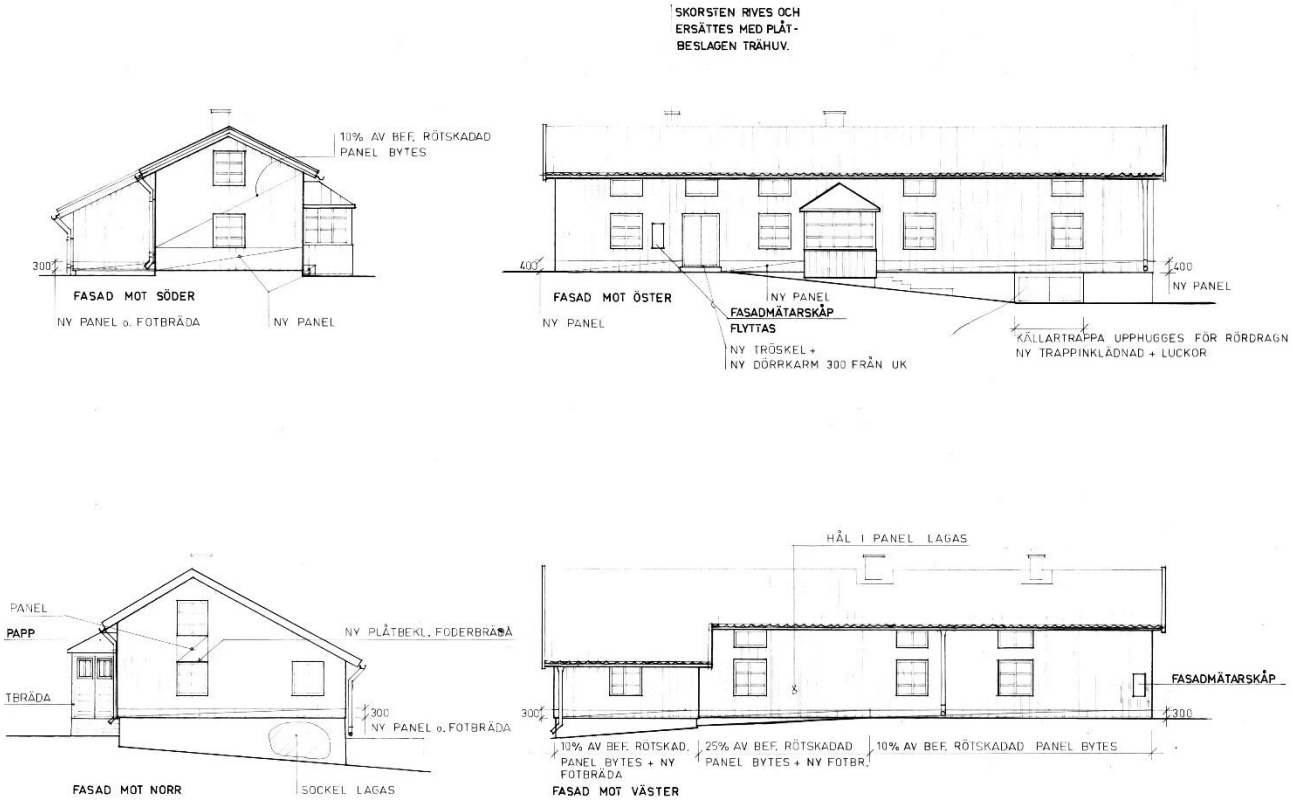

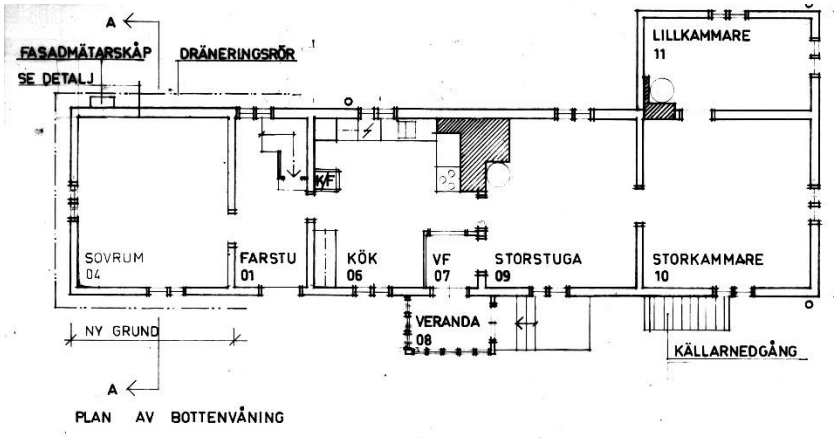

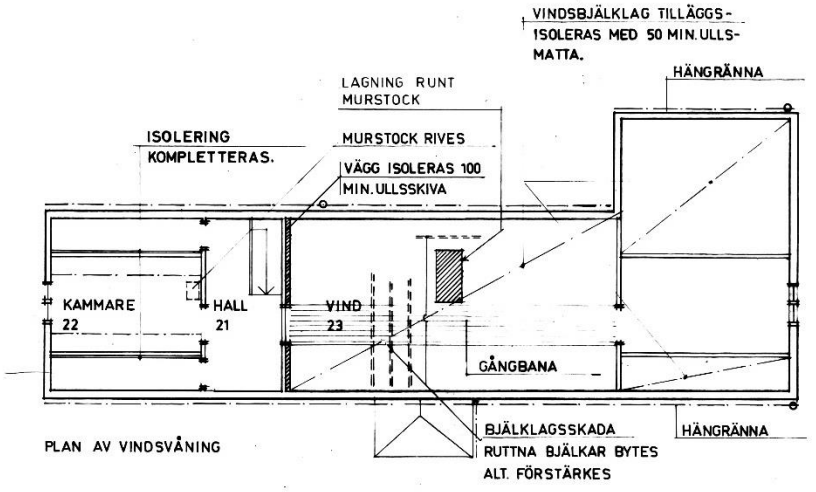

Utsnitt ur ombyggnadsritning 1974. CEFOLI arkitekter AB (Region- och stadsarkivet)

Inför renoveringen 1974–75 gjordes den uppmätningsritning som används nedan för att illustrera byggnadshistoriken på Skändla Sörgård.

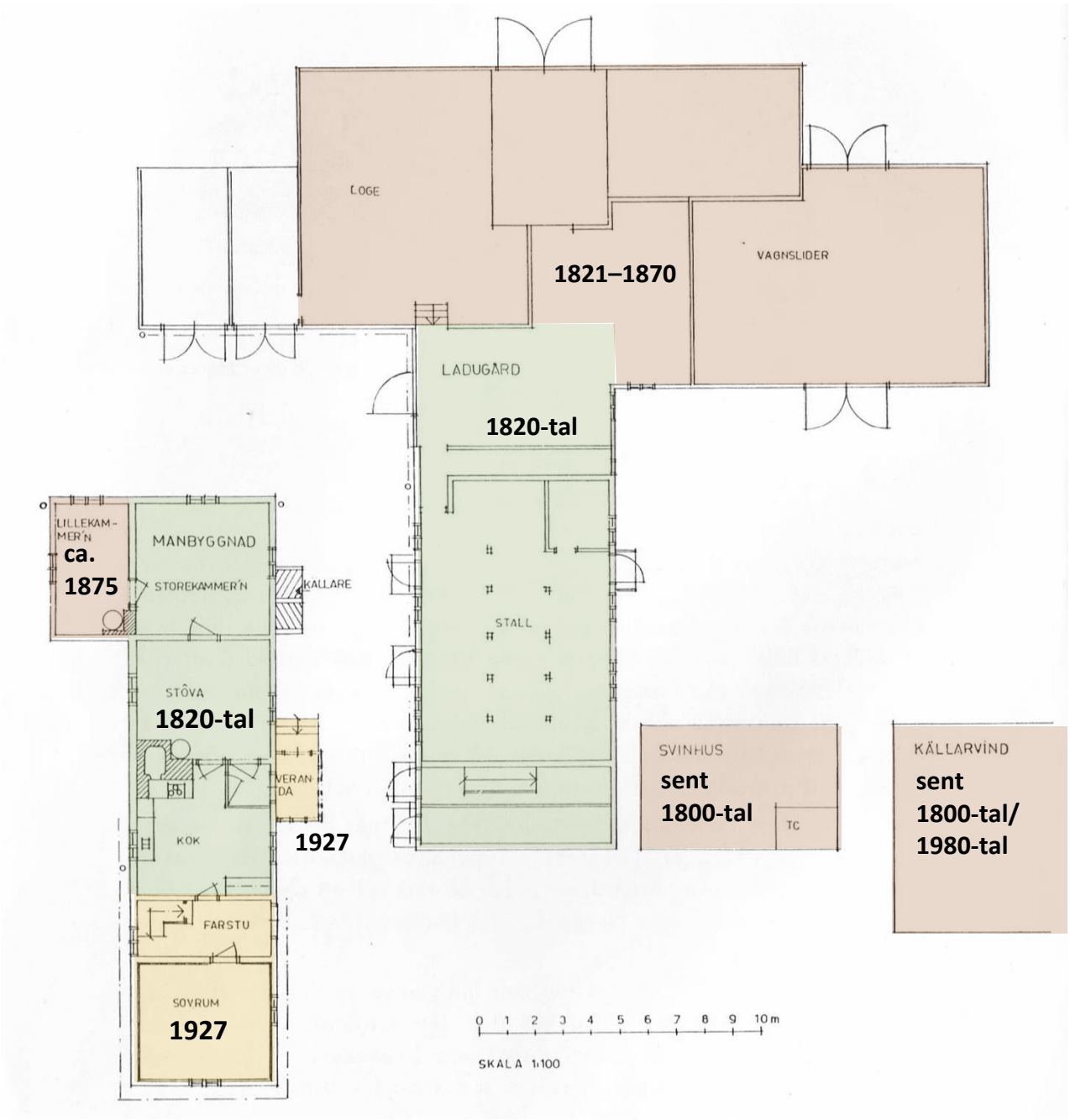

Uppmätningsritning 1974. (Återgiven i Söderpalm 1976)

Byggnadshistorik

1820-tal	Nybyggnad framkammarstuga och ladugård.
1821–1870	Tillbyggnad ladugård.
1874	Tillbyggnad lillekammare.
1927	Tillbyggnad långfarstu, kammare, veranda. Flytt av vindstrappa. Igensättning av köksingång. Snickarglädje tillkom.
1930-tal	Trädgård anlades.
1963	Ägobyte. Vatten och avlopp installerades och stor del av köksinredningen ersattes.
1974–75	Renovering och inredning av museimiljö i mangårdsbyggnad. Inredning av dusch och toalett samt installation av elvärme.
1980-tal	Renovering av ekonomihus. Återuppförande av källarvindens rivna överbyggnad.

Källor: Söderpalm, 1976 och Stadsbyggnadskontorets arkiv.

KÄLLFÖRTECKNING

Otryckta källor

Region- och stadsarkivet

Ritningsarkivet
Ombyggnad av mangårdsbyggnaden. 1974-06-15 CEFOLI arkitekter AB.

Lantmäteriet

Lantmäteristyrelsens arkiv
1757 Storskifte på inägor
1826 Enskifte

Lantmäterimyndigheternas arkiv
1870 Laga skifte Ägoutbyte

Tryckta källor och litteratur

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse – Ett program för bevarande, Lönnroth, Gudrun (red.) (2000)

Söderpalm, Kristina (1976). Skändla Sörgård 2^4: aktuellt kulturminne i Tuve. Göteborg

Bilder

Göteborgs Stadsmuseum
Foto och uppmätningsritning ur Söderpalm (1976)
Övriga foton Johanna Lange 2016